

מופע הקסמים של הקפיטל

שוק ההון להתרסקות גלובלית, והמשבר הכלכלי הגדול ביותר מאז השפל של 1929 יצא לדרך. אווירה שונה לחלוטין שררה במכירה הפומבית של יצירות האמן הבריטי הפרובוקטיבי דמיאן הירסט. עבודותיו החדשות של הירסט - 223 במספר - גרפו סכום חסר תקדים של יותר ממאתיים מיליון דולר, ועשו את יוצרן לאמן העשיר ביותר בעולם. את עיקר תשומת הלב לכדה באותו הלילה עבודה שנקראה "עגל הזהב": דמיאנו לעצמכם מכל זכוכית ענק הניצב על במת שיש לבן, ובו עגל גדול, משומר בפורמלין, שקרניו ופרסותיו מצופות זהב. המחיר ששולם עבור יצירת האמנות הזו עמד על לא פחות מ-18 מיליון דולר.

מה עומד מאחורי צירוף המקרים המפתיע הזה, שבו התלכדו פשיטת הרגל והמכירה הפומבית הגדולות בהיסטוריה? לפחות במישור הפרסונלי, הזיקה בין שני האירועים מובנת מאליה. אחרי הכל, מדובר כמעט באותו מילייה. בין הקונים שעטו על עבודותיו של דמיאן הירסט כמוצאי שלל רב היו גם מנהלי קרנות גידור והשקעה - בדיוק אותם אנשים הנושאים

בודריאר וסימולקרת הכסף

מאת אושי קראוס

רסלינג, 2010

199 עמודים

ביקורת: אייל דותן

ביום שבו אירעה פשיטת הרגל הגדולה ביותר בהיסטוריה, נשבר גם שיא הרווחים שהניבה מכירה פומבית כלשהי לאמן חי. שני האירועים המכוננים הללו התרחשו ב-15 בספטמבר 2008. האחד קרה בבורסה של ניו יורק, השני בבית המכירות סותביס בלונדון. ליהמן ברדרס, בנק ההשקעות הרביעי בגודלו בארצות הברית, קרס ומנייתו צללה אל קרוב לאפס, כשהיא מוחקת בן יום עשרות מיליארדי דולרים מכספם של המשקיעים. הפחד שאחז בשווקים היה משתק. היה זה משבר אמון עצום. שום תרחיש בלהות לא נראה מופרך; שום חברה לא נחשבה חסינה בפני התמוטטות. בשבוע שלאחר מכן הוביל הלך הרוח הפרנואידי את

הצרפתי ז'אן בודריאר כבר אינו מצוי ביניהם; הוא הלך לעולמו ב-2007. עם זאת, אם יש בכוחו של תיאורטיקן כלשהו להאיר את המהומה הפיננסית האחרונה מזווית מקורית ולעגן אותה בהקשר תרבותי רחב – הרי זה בודריאר.

ז'אן בודריאר היה אחד ממבקרי התרבות הבולטים והפוריים של זמננו. כתביו הרבים, מאמריו האקדמיים והופעותיו התקשורתיות הניבו ניתוחים פרובוקטיביים והעמידו לו חסידים נלהבים מחד גיסא ומבקרים חריפים מאידך גיסא. בניגוד לכמה מעמיתיו, הוא מעולם לא היה אליטיסט: התרבות הפופולארית עוררה בו עניין עצום, וחיידים טכנולוגיים העסיקו אותו יותר מהתפלפלות מיותרת סביב מקורה של מילה לטינית. הוא השתייך לאותו זן נדיר של אינטלקטואלים המסוגלים לדבר על הכל, בלי לשעמם, בלי לחזור על עצמם יתר על המידה. הוא התחיל כמרקסיסט וסיים כהיפר-ניהיליסט, אך יותר מכל נתפס כפוסט-מודרניסט. משנות השבעים המאוחרות ואילך פרסם סדרה של כתבים שמיקמו אותו בצד הרדיקלי של שוק הרעיונות, כיצרון של שיח מקורי, שנוי במחלוקת ובעיני רבים גם נלעג. אף שבילה את כל חייו בצרפת, בודריאר ידוע יותר בארצות-הברית, שעמה ניהל תמיד יחסים אמביוולנטיים של הערצה ותיעוב.

בודריאר היה, בראש ובראשונה, דיאגנוסטיקן של החברה ושל התרבות בנות זמננו. כתיבתו המאוחרת עסקה בהרחבה באינטרנט, בטרור, בתקשורת המונים ובגלובליזציה. הוא מנה אחד לאחד את הסימפטומים של כל אחת מן המערכות – חלקם גלויים לעיני כל, חלקם סמויים וקשים לאיתור – ואז קשר ביניהם ביד אמן. בה בעת, הוא לא התיימר להציע פתרונות או דרכי פעולה. ואמנם,

באחריות לקטסטרופה הפיננסית. ההון נודד בין שווקים וגם בין שדות. כל אלה שידעו לחלץ בזמן הנכון את הונם מן הבורסה או להמר נגדה הוסיפו להסתובב בכיסים תפוחים. רובם בחרו לצבור זהב; בעלי הטעם היוקרתי רכשו דמיאן הירסט. התפוצצות בועת האשראי הייתה שעתם הגדולה של המומחים. צונאמי של יודעי דבר ובני סמכא שטף את אמצעי התקשורת: אנליסטים, יועצים פיננסיים, מנהלים, סוחרים לשעבר בבורסה, פרופסורים לכלכלה ולמימון, משפטנים, עיתונאים. לכל אחד מהם הייתה נקודת מבט משלו ותשובה מן המוכן לשאלות שהטרידו את כולם: האם אפשר היה למנוע את המשבר, או לפחות לצמצם את השפעתו? מי, אם בכלל, אחראי לפריצתו? וכמה זמן הוא צפוי להימשך?

מוצלחים ככל שיהיו, ההסברים השונים שהוצעו לטלטלה שפקדה את השוק הגלובלי נותרו סגורים ומסוגרים בתוך העולם הכלכלי. אף שאין להכחיש את ערכם של חלק מן ההסברים האלה, טמונה בהם תועלת מועטה למי שמבקש להבין את התמונה הרחבה יותר, זו שבה משברי הון הם מרכיב חשוב אך בהחלט לא בלעדי בהנעת המציאות ובהבנתה. דא עקא ששדה הרעיונות העכשווי מבכר את המיקרוסקופי על פני המיקרוסקופי. נדמה שריבוי התופעות והגירויים שאליהם נחשף העולם, בסיועה של הטכנולוגיה הרשתית הנוכחית, מכשיל כל יומרה להציע מבט-על, כל ניסיון שאפתני להצביע על ההיבטים המשותפים לתחומים שונים ומגוונים של ההווה – כמו שוק האמנות ושוק ההון, לדוגמה.

מעט מאוד אינטלקטואלים נענים לאתגר הבלתי אפשרי הזה ועושים זאת בהצלחה. למרבה הצער, הוגה הדעות

משרתות. כך יכולה הסצנה המפורסמת שצייר מיכאלאנג'לו על תקרת הקפלה הסיסטינית, המתארת רגע נשגב של נגיעת האל באדם, לכבב במסע שיווק ראוותני של חברת הטלפונים הסלולריים "נוקיה"; כל הדימויים, אפילו המקודשים ביותר, הם בבחינת חומר גלם שאפשר לעקרו מהקשרו המקורי ולהצמידו להקשר חדש לחלוטין. תכונה זו של ניידות הסימן, של קידוד מחדש של כל ערך ושל כל משמעות, היא בין המאפיינים הבולטים ביותר של החברה ההיפר־קפיטליסטית.

הגותו של בודריאר סובבת במידה רבה סביב המושג סימולציה. מונח זה, המשווה לרוב ללקסיקון המדעי־טכנולוגי, מציין בעיני בודריאר את העיקרון המכונן של החיים הפוסט־מודרניים. לדידו, הסימולציה היא חזות הכל.

להלכה, כל סימולציה אמורה לדמות איזשהו מקור. יש שני סוגי סימולציה עיקריים, הנבדלים זה מזה במהות המקור שהם מתיימרים לדמות. עם הסוג הראשון נמנות סימולציות "נאמנות" למקור ממשי כלשהו, שהתקיים לפניו. אם המקור לא היה ולא נברא אלא הומצא לצורכי הסימולציה, הרי לפנינו הסוג השני, המכונה בפי בודריאר סימולקרום (simulacrum). סימולציה מסוג זה מייצרת את המקור שלה בעצמה.

דוגמה בולטת לסימולציה נאמנה למקור מספק לנו סימולטור הטיסה. מתקן זה, המשמש לאימון טייסים, נבחן קודם כל ביכולתו לשחזר במדויק ובצורה המפורטת ביותר טיסה אמיתית. דוגמה נוספת היא הצנתור הווירטואלי, המבצע סריקה של הלב באמצעות מכשיר סי־טי ויוצר על פיה תמונה תלת־ממדית מדויקת של האיבר ועורקיו. תעשיית המזון המעובד מייצרת מאכלים שאינם אלא סימולציה תזונתית

בודריאר היה צופה פסימי: הסובייקט שתיאר אינו מסוגל להדוף מעליו את הלחצים שמפעילה עליו השיטה או לעמוד בפני הטרור המופעל בידי כל אחד כנגד כל אחד; הוא נסחף ומיטלטל חסר אונים בשטף פראי של גירויים, סימנים, קודים.

יש להניח ששמו של בודריאר אינו מוכר לרוב מומחי הכלכלה ואפילו לאנשים המתעניינים בתחום. לכן טוב עשה אושי קראוס, מרצה לפילוסופיה של הכלכלה באוניברסיטת תל אביב, כאשר כתב את בודריאר וסימולקרת הכסף. הספר לא רק מציע לקורא הזדמנות להתוודע למשנתו של בודריאר, ובעיקר לתפיסת הסימן המיוחדת שלו, אלא גם מבקש לגשר בין ביקורת התרבות ובין השיח הכלכלי. בהתחשב במיעוטם של דיונים תיאורטיים מסוג זה, המשימה שנטל על עצמו קראוס ראויה לכל שבח. מה חבל שביצועה לוקה בחסר.

ותר מכל הוגה דעות אחר, מזוהה ז'אן בודריאר כמי שניסח, בצורה פרובוקטיבית במיוחד, את תפיסת המציאות הפוסט־מודרנית. בקווים כלליים, משנתו מושתתת על ההנחה שאין באפשרותנו לתפוס את ה"אמת" או את ה"ממשות" באופן ישיר ולא מתווך. העולם נגלה לפנינו קודם כל ומעל הכל באמצעות סימונים; למעשה, הוא כה ספוג בסימנים עד שאי אפשר להפרידם מן המסומנים שאותם הם כביכול מייצגים. אם בעבר חי האדם בקוסמוס של משמעויות קבועות ויציבות, שנדמו כחלק בלתי נפרד מסדר הדברים, הרי שבעידן הפוסט־מודרני המשמעויות הללו איבדו את אחיזתן באובייקטים ונעשו נזילות מאי־פעם. הן צצות ומתפוגגות בהתאם לאפנות חולפות, לצרכים פוליטיים וחברתיים משתנים ולאינטרס הכלכלי שהן

מדורדרת של המקור שלהם. את ה"בשר" של המוצר מכינים מתערובות של חומרים שונים, שאולי השתייכו פעם לחי או לצומח אך מאז עברו דרך ארוכה. תערובת זו היא בבחינת דבר-מה חדש לגמרי, גולמי ותפל, שנולד במפעל; את הטעם ה"מקורי" של ההמבורגר או של השניצל מקנים למוצר באמצעות תמציות מסונתזות.

הסימולקרום, שאינו מדמה כל מקור ממשי, נפוץ עוד יותר בתקופתנו. העולם מתעניין יותר בבדיית המציאות מאשר בחיקויה. סימולציות מסוג זה ממצאות את עצמן מתוך מודלים, קונבנציות, סיפורים ותבניות. זיקתן אל ה"מציאות" רופפת, ולעתים פרודית במודע. ז'אנר הריאליטי מדגים היטב את התופעה. תכניות טלוויזיה כמו "האח הגדול" או "הישרדות" מחקות לכאורה סיטואציות "מן החיים" (שהייה במקום סגור או באי בודד), אך בפועל מדובר במשחקי חברה המתבצעים בתנאי מעבדה מבוקרים. סימולקרום מרשים בהרבה הוא הסרט אווטאר של ג'יימס קמרון. כוח המשיכה ההמוני של הסרט נבע במידה רבה מיכולתו המדהימה לדמות עולם תלת-ממדי, כוכב הלכת פנדורה, ולהעניק לצופים את התחושה שמדובר בסביבה מוחשית וממשית. אלא שפנדורה מעולם לא התקיים אלא במוחו היצירתי של קמרון ובמחשבי האנימציה המשוכללים שעמדו לרשותו. למרבה האירוניה, אווטאר, אולי הסימולקרום המתוחכם ביותר שהעמיד לנו המדיום הקולנועי, נראה ריאליסטי הרבה יותר מרוב סרטי הטבע שצולמו על פני כדור הארץ. העובדה שמדובר גם בשובר הקופות הגדול בהיסטוריה מלמדת עד כמה צמאים הצרכנים דווקא לסימולציות שאינן כבולות לשום מקור ממשי.

אף שהתרבות הפופולארית היא יצרנית בלתי נלאית של סימולקרה, אין היא

יכולה לטעון לבלעדיות בתחום זה. כל היבט של חיינו חדור בסימולקרה. כך הפוליטיקה, המעמידה לנו אנשי ציבור שאינם מעזים לחרוג מן התדמית שנתפרה להם בידי פרסומאים ומעצבי דעת קהל, וכך ההנדסה הגנטית, המתיימרת לעצב צורות חיים חדשות שהטבע לא הכיר מעולם. הסדר של הסימולקרה שולט אפילו במטות הפיקוד האסטרטגי של המעצמות הגרעיניות. בודריאר מזכיר לנו כי ההיגיון העומד מאחורי פריסת הטילים הבליסטיים, חלוקת הסמכויות ואלגוריתם הפעולה של המטות הללו נקבע על פי תרחיש מדומיין של יום שלא קרה מעולם – ויש לקוות שגם לא יקרה. הכלכלה הגלובלית, לעומת זאת, נאלצה לחוות יום דין אמיתי משלה לפני זמן לא רב – וגם בדרמה הזו, כפי שנראה, היא לסימולקרה תפקיד מכריע.

הכסף היה אחד ממוקדי העניין התמידיים של בודריאר. הוא כינה אותו "אובייקט מרושע, פתייני", וכתב עליו רבות, אם כי לא באופן שיטתי. בעיני בודריאר, הכסף הוא סימולקרום מובהק, אולי הפרדיגמטי מכולם, וכנראה החשוב שבהם.

בתחילה היה הכסף סימולציה מן הסוג הראשון. היה לו מקור ברור ומובחן, שממנו שאב את ערכו: לחם, נעליים, אדמה. להופעת הכסף קדם סחר החליפין, שהתאים לצורת קיום שבטית של ציידים ולקטים, אך לא הלם את צורכיהן של קהילות גדולות ומורכבות יותר. עם התפתחות דרכי המסחר, הפכה סחורה אחת ספציפית, כמו מלח או זהב, לאמצעי התשלום העיקרי; אפשר היה לאגור סחורה זו ולהשתמש בה, בעת הצורך, לרכישות טובין אחרים. הכסף הופיע

השנים הבאות. משנות השלושים של המאה העשרים נהלו השוקים באמצעות רגולציה תוך-מדינתית חמורה, שמנעה מתן אשראי גבוה מדי. אלא שבשנת 1971 ויתרה ארצות-הברית על סטנדרט הזהב ובכך שיחררה את ההון מכל התחייבות חוזית לממשי. מעתה לא היה צורך גם בזהב רפאים; ערך המטבע נקבע על ידי השוואתו למטבעות אחרים.

כך עבר הכסף תהליך של הפשטה. מצורתו הראשונית, שהייתה, כזכור, מלח, הוא התגלגל לזהב ולמטבעות זהב, משם לשטרות, וכיום אין הוא יותר מאוסף של ביטים מקודדים במחשבי הענק של הבנקים. אופיו הלא חומרי של הכסף עושה אותו קל לניוד ולהרכבה מחדש. הדה-רגולציה של השוקים אפשרה למכשירים פיננסיים אקזוטיים לבלבל ללא הפרעה. אם מוסיפים לכך את הטכנולוגיה החדשה של המחשוב והמסחר האוטומטי, ואחר כך את הופעת הרשת, שהקלה מאוד את ביצוען של עסקאות בינלאומיות, מקבלים מתכון לניפוח בועה - בועה של אשראי.

ואמנם, מעקב אחר שוק הנגזרים (מכשירים פיננסיים, כגון אופציות או חוזים עתידיים, שערכם נגזר מנכס מקור כלשהו) מעלה נתונים כמעט בלתי נתפסים. שוויו הראשוני של שוק זה, שהחל את דרכו ב-1988, עמד על 865 מיליארד דולר. עם הזמן הוא לא רק תפח לממדים קטסטרופליים, אלא נעשה גם יצירתי ומורכב להחריד. המכשירים החדשים שנוספו לו היו, בפשטות, מתוחכמים מדי - מה שהקשה עוד יותר כל אפשרות לריסון ולבקרה. ב-2008 - אותה שנה שבה קרס בנק ליהמן ברדרס ודמיאן הירסט נגע בשמים עם "עגל

כאשר החלו הציביליזציות העתיקות (בסין ובהודו במזרח, ובאסיה הקטנה, ולאחר מכן גם ביוון, במערב) לטבוע מטבעות כסף זהב. מבחינות רבות, מדובר בשלב חשוב בהתפתחותה של הסימולציה: המטבע, ראוי להדגיש, כבר מדמה ערך מוסכם, לא את האובייקט הספציפי שניתן להשיג באמצעותו. ואולם, גם שיטת מסחר זו, שהתמידה לאורך מאות שנים רבות, הגיעה בסופו של דבר למבוי סתום. מסיבות מעשיות כאלה ואחרות - הקושי להוציא לפועל עסקאות גדולות בצורה כה מגושמת, למשל - נדרש אמצעי תשלום חדש, שנמצא בדמות השטרות. כסף הנייר ייצג כמות מסוימת של זהב ממשי שרביץ במרתפים. השטרות שימשו אפוא סימולציה של זהב - שהיה עצמו סימולציה של ערך ממשי נקוב. בשלב זה, היחס בין הכסף לסחורות הוא אחד לאחד; אין יותר כסף מסחורות, או, כפי שנוהגים לומר כיום - מתמ"ג. הסימולציה משקפת את המציאות וכמעט שאינה מעוותת אותה.

אלא שאז בא לעולם רעיון האשראי. מנפיקי השטרות - הבנקים והמדינות - הבינו מהר מאוד שיש ביכולתם להלוות יותר כסף מכמות הזהב המצויה בפועל ברושתם; אחרי הכל, אין זה סביר שיצטרכו לפדות אי-פעם את כל הסכום הזה. מעתה ואילך, לחלק מן השטרות לא היה בעצם כיסוי. הכסף ייצג זהב ממשי וגם זהב רפאים, שהיה לא יותר מהבטחה לעתיד.

רעיון האשראי המריץ את הסחר וזירז תהליכים כלכליים חובקי עולם. שוקי ההון, שהחלו להופיע בערים המרכזיות של אירופה כבר במאה השמונה-עשרה, צמחו בקצב מעורר השתאות לאורך מאתיים

הזהב" – תפסה בועת הנגזרים נפח דמיוני של 403 טריליון דולר, פי שישה מהתמ"ג העולמי כולו ופי עשרה משווי כל בורסות המניות בעולם יחדיו.

בודריאר, שצפה את התנפחות בועת הנגזרים כבר ב-1988, חזה גם כי העולם לא ייתן לה להתפוצץ. כאשר החוב הופך לגדול מדי, אנחנו מגרשים אותו לחלל הווירטואלי ומותירים אותו שם, כמו קסטרופה קפואה במסלול. כך בדיוק אירע כאשר נקלע תאגיד AIG לצרות. הפסדיה של חברת הביטוח היו עצומים, אולם התמוטטותה עלולה הייתה להביא לקריסת שוק ביטוחי האג"ח. כדי למנוע את האסון, שאחירתו מי ישרונה, נטלה על עצמה ממשלת ארצות-הברית את חובותיה של AIG, הנאמדים במיליארדים רבים של דולרים. כמותה נהגו מדינות אחרות, שנחלצו לעזרת המוסדות הפיננסיים הגדולים שלהן. הזרמת הכסף הציבורי להצלת עסקים פרטיים קוממה רבים, אולם המחשבה על האלטרנטיבה הבעייתית את מקבלי ההחלטות. הבנקים המדינתיים הבינו כמעט מאוחר מדי את מה שבודריאר תפס עוד בסוף שנות השמונים: אי-אפשר להניח לבועת האשראי לפקוע, בדיוק כשם שאסור להשתמש בנשק הגרעיני. בשני המקרים, בשום אופן אין להתיר לסיוט להפוך למציאות.

בודריאר וסימולקרת הכסף הוא ספר צנום יחסית, אך שאפתני. על פני 199 עמודים מבקש קראוס לתאר מחדש את ההיסטוריה של הכסף מימי קדם ועד שוקי ההון העכשוויים. מול הגישות המרכזיות בתחום – העמדה המטאליסטית, התופסת את הכסף כייצוג של סחורות ממשיות, והעמדה הקרטליסטית, הרואה

בו סוג של התחייבות מופשטת בין מדינה לאזרחיה – מציב קראוס את נקודת המבט הבודריארי, הרואה בכסף סימולציה שקמה על יוצרה. תיאוריית הכסף של בודריאר אינה מובאת כמשנה סדורה אלא מפוזרת בין כתביו. קראוס מרכיב אותה מחדש (באופן חלקי מאוד, כפי שנראה) וקורא באמצעותה לא רק את ההיסטוריה של הכסף, אלא גם את ההווה הסוער שלו. היתרון בתיאוריה של בודריאר, מעיר קראוס בצדק, נעוץ בעובדה שהיא אינה שוללת את המטאליזם או את הקרטליזם, אלא קושרת אותם למגמות חברתיות ותרבותיות רחבות יותר. באופן זה, חקר הכסף אינו מגביל עצמו לספירה הכלכלית, אלא נעשה ענף של חקר הסימנים בכללותו.

לנוכח חשיבותו של הנושא, אפשר רק להצטער על כך שספרו של קראוס כתוב כחיבור אקדמי מובהק, ואינו נגיש דיו לקוראים שאינם בקיאים בנבכי הז'רגון התיאורטי. ככלל, החלקים הבהירים יותר של הספר עוסקים בהיסטוריה של הכסף ובמבנה שוק ההון, ואילו הפרקים העמומים והסכולסטיים דנים בתיאוריה הבודריארי. הנה שורה אחת, המדגימה את הבעיה: "עולם המסך הוא דוגמה לפרקטיקה שהמסמנים השתלטו עליה, הדירו את המסומנים ויצרו את מה שכונה בפרקים הקודמים הבינוני האונטולוגי הסמיוטו-מטריאלי של מסמנים בלי מסומנים". וכך נראית ההגדרה של המושג החשוב ביותר בספר: "הסימולקרה – אותו יחס המתקיים בין אובייקטים לעצמם ולהגיונם הסמיוטולוגי והיוצר בכך את קונסטרוקט המציאות המשתנה בכל תקופה – מתבטאת במוסדות, בפרקטיקות, במוצרים ובאירועים, והיא

את ההזדמנות לשלב את המידע על עצם קיומם בספר העיון הראשון שנכתב בעברית על בודריאר. קראו לזה שירות לציבור.

הלקונה הזו מביאה גם לכשל תיאורטי. העובדה שקראוס אינו מתעכב על מוצאותיה של התיאוריה הבודריארית מאז 1981 מקצצת את רגלי הטיעון שלו. בעיה זו ניכרת במיוחד בהתעלמותו מן ההיבט הפתייני של הסימולציה – סוגיית מפתח בדיון כולו. מבחינת בודריאר, אי־אפשר להבין את מסלול התפתחותו של ההון, כמקרה פרטי של סימולקרה, בלי לתת דין וחשבון על הקסם שהוא מהלך על בני האדם. כדי לרדת לעומק התופעה, אין די בטיעונים המקובלים בדבר חמדנות ותאוות בצע, או בתיאוריות הפסיכואנליטיות המייחסות לנפש האנושית חסר כרוני שאינו יכול להתמלא לעולם. הדגמים הכלכליים העדכניים, המכירים בממד הבלתי רציונלי של ההתנהגות האנושית, עשויים לספק תיאור מניח את הדעת לבחירותיהם של אינדיבידואלים, אולם ספק אם יש ביכולתם להסביר את התנהלותם של המונים, מה גם שישימותם מוגבלת, לרוב, לתחום הכלכלי. תמונה מקיפה של מערכת היחסים הדינמית בין הסובייקט לסימן תובעת גישה כוללת יותר.

תיאוריית הפיתוי מוצגת לראשונה בחיבור חליפין סימבולי ומווח (*L'Échange symbolique et la mort*), שראה אור בשנת 1976, ומפותחת בספרים כמו פיתוי (*De la séduction*), אסטרטגיות פטאליות (*Les Stratégies fatales*) ורוח הטרור. אף שהתיאוריה מורכבת מאוד ואף אידיויסינקרטית במידת־מה, אפשר לתמצתה בקצרה בטענה שבעיני בודריאר המניע הראשוני של האדם איננו התשוקה

הביטוי והאופן שבו מתנהל המערך האנושי-תרבותי בכל שלב". בודריאר עצמו היה מובן לאין ערוך.

אם לא די בכך, ממבנה הספר קשה להסיק למי הוא מיועד. כמעט שליש ממנו מוקדש לדיון כלכלי טכני (כולל פרק שלם שכולו ציטוטים מפרוטוקול ישיבות של בנק ישראל); שליש אחר מציג את התיאוריה הבודריארית – בצורה מדויקת אך מגמתית משהו; ושליש נוסף עוסק במשבר ההון האחרון. קראוס מתמקד בתחום הפיננסי, וכמעט שאינו מנסה להוציא את חוטמו החוצה, אל שדות והיבטים אחרים של העולם; הוא מחמיץ בכך לא רק קהל שלם של קוראים, אלא אולי גם כיוון פורה יותר של חקירה.

אבל בודריאר וסימולקרה הכסף סובל מליקויים מהותיים יותר. עיון בביבליוגרפיה מעלה כי אין היא כוללת חיבורים פרי עטו של בודריאר שנכתבו לאחר שנת 1981. בהתחשב בעובדה שבודריאר הלך לעולמו ב־2007, והיה כותב פעיל מאוד עד יום מותו, זוהי לקונה תמוהה. ב־26 שנים של כתיבה, שקראוס אינו מזכירן ולו ברמז, פרסם בודריאר לא פחות מ־28 ספרים, שחשיבותם אינה מבוטלת כלל ועיקר. שניים מהם גם תורגמו לעברית: אמריקה, שראה אור בהוצאת בבל בשנת 2000, מגולל את רשמי המסע של בודריאר בארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות וכולל לא מעט הרהורים על הון וכלכלה; ורוח הטרור, שפורסם בשנת 2004 בהוצאת רסלינג, מציג ניתוח עדכני של תהפוכות הסדר הסימבולי. קראוס אינו טורח להתייחס לחיבורים הללו, וחבל שכך; גם אם נניח שאין בספרים "מאוחרים" אלה כדי לתרום לדיון שהוא מציע – ולא כך הוא – דומה שאפשר היה למצוא

למלא איזשהו חוסר או להגשים אידיאל, אלא הצורך להיענות לאתגרים המוצבים בפניו ולקשור יחסים של פיתוי הדדי עם העולם: אנשים, עצמים וסימנים כאחד. כל התשוקות והרצונות המודעים המוכרים לנו צצים אחר כך ומשמשים אליבי או מרחב פעולה עקיף עבור הפיתוי. התת-מודע הקולקטיבי והרשת הסימבולית החובקת-כל מתאפיינים בבסיסם באינטראקציות ערמומיות, מוליכות שולל, החורגות לגמרי מכוונות המשתמשים בהן.

מובן שיחסי פיתוי הדדי והצבת אתגרים אינם זרים לאיש. אנחנו נתקלים בדינמיקה הזו במצבים רבים בחיים הפרטיים והציבוריים. היחסים בין המינים, בשלבים שונים של התפתחותם, מושתתים על מהלכי פיתוי מובהקים. העמדת פנים היא חלק אינטגרלי ממשחקי פוקר, שבהם מפתים היריבים זה את זה להגדיל את ההימור. בתכניות הריאליטי מעודדת ההפקה את המשתתפים לחשוף את עצמם ברמות רזולוציה גבוהות. החלטות שמקבלים הפוליטיקאים מונחות בידי שיקולי תדמית ו"ספינים" ואינן מכוונות בהכרח לטובת הכלל. וכך גם בכל האמור בטרור: ארגון אל-קאעידה מסתייע בסימולציה בדיוק כמו הפוליטיקאים, מפיקי הטלוויזיה ויועצי השייוק. מבחינת הטרוריסטים, האימה שמעורר הפיגוע חשובה לאין ערוך ממספר הקרבנות שהוא גובה בפועל. הם מפתים את המדיה לשתף אתם פעולה, להפיץ את דימויי הזוועה ובכך לשמש תיבת תהודה לפחדים ולבלבול שהם מבקשים לזרוע. ההתקפה על מרכז הסחר העולמי בניו יורק, לדוגמה, נועדה להציב אתגר שערורייתי ולא לשמש פעולת מיקוח. יוזמי ההתקפה ומבצעייה לא דרשו דבר, פרט לתשומת לבו של העולם –

והתקשורת נענתה להם ברצון. הטרור עוסק כל העת בפיתוי ובהצבת אתגרים כדי להגשים את מטרתו העיקרית: להביא את המערכת לכדי התפרצות, קריסה, עודף הרסני של פעילות.

המכירה הפומבית מספקת לנו דוגמה נוספת לדפוס פעולתו הערמומי של הפיתוי. דמיאן הירסט נטל על עצמו סיכון לא מבוטל כשעקף את סוחרי האמנות הקבועים שלו והציע מאות מעבודותיו החדשות למכירה פומבית מתוקשרת. למזלו, השוק הגיב לאתגר בהתלהבות. אך מה היה קורה לו המכירות היו דלות? לו "עגל הזהב" לא היה נרכש במחיר מרקייע שחקים? מה היה מעולל הכישלון למותג ששמו "הירסט"? משחק הפיתוי והאתגר שולט לחלוטין ביחסי מוכר-לקוח, באמנות כמו בכל תחום אחר; הוא מעצב כל מדף בסופרמרקט, כל חלון ראויה, כל פרסומת.

בודריאר סבר כי דינמיקת המכירה הפומבית של יצירת אמנות, שבה המחיר נוסק בהתאם לפיתויים ולאיתגרים שמציבים זה לזה הקונים והמוכרים, מאפיינת גם את השווקים העולמיים. בכל נקודה בזמן, אבל בעיקר בעתות גאות מסחררת או משבר חמור, עלול השכל הישר לפנות את מקומו לפחדים ולתאוות בצע, שאותם מתמרנים הסוחרים וקרנות הגידור ככל יכולתם. כל מי שסבור, לתומו, כי המסחר בשוקי ההון הוא רציונלי ומבוקר סיכונים, מוזמן לקרוא ספרים כמו מכונת הכסף ופוקר שקרנים מאת מייקל לואיס או תעתועי האקראיות והברבור השחור מאת טאלב נסים – ואני סמוך ובטוח שדעתו על שוק ההון תתערער, אם לא תשתנה לעד. חדר עסקאות של איגרות חוב בבנק אמריקני גדול הוא זירת קרב

מן המשותף עם הפוקר או עם הפוטלאץ' – הוא מעין אופרה חללית בהיפר-מרחב של הערך. סקנדל? לא. אין כאן שום דבר לא מוסרי. כשם שאמנות עכשווית היא מעבר ליפה ולמכוער, כך השוק, מצדו, הוא מעבר לטוב ולרע.

האירועים הדרמטיים שהתרחשו ב-15 בספטמבר 2008 – צלילתו של ליהמן ברדרס, נסיקתו של דמיאן הירסט – רק מאששים את הניתוח המבריק, הנבואי כמעט, של בודריאר ומעניקים דחיפות מיוחדת לקריאה בכתביו. אושי קראוס עשה, בהקשר זה, מלאכה חשובה, גם אם פגומה; הקורא הישראלי יצא נשכר אם אחרים ילכו בעקבותיו.

אייל דותן מלמד מחשבה ותיאוריה בת זמננו בחוג לספרות באוניברסיטת תל אביב.

שמשתתפיה עסוקים כל העת בהנחת מלכודות ובהתחמקות מהן. מה שהניע את האנשים אשר יצרו את המכשירים הפיננסיים הבלתי אפשריים השולטים כיום בשוק ההון איננו רק תאוות בצע, אלא גם התשוקה לגבור על המתחרים ולנצח במאבק דרוויניסטי שאין פרוע ומשכר ממנו.

בשנת 1990, שני עשורים לפני פקיעת בועת האשראי הגדולה, כתב בודריאר בספרו שקיפות הרונע (*La Transparence du mal*):

שני שווקים של אמנות פועלים היום. הראשון נשלט עדיין בידי מדרג הירארכי של ערכים, הגם שאלה כבר נעשו ספקולטיביים. השוק השני דומה יותר מכל לקפיטל הצף והבלתי נשלט בשוק ההון. הוא ספקולציה טהורה, תנועה לשם תנועה, בלי שום מטרה פרט להבסת חוק הערך. לשוק השני של האמנות יש יותר